

զկենդանութիւն. և թէ չի՞ք հաւանութիւն, ուր ապա զպատուիրանապահութիւն, և ուր չի՞ք պատուիրանապահութիւն զեմբի հաշտութիւն ընդ աստուծոց և ընդ սրբոցն այցելութիւն. և ուր արդեօք զկեանք՝ եթէ ոչ յԱստուած. ըստ այնմ. «Եւ եմ յարութիւն և կեանք», Եւ ուր զԱստուած՝ եթէ ոչ ի պատուիրանապահութեան. և ուր ըզպատուիրանապահութիւն, եթէ ոչ ի հաւանութեան կամաց. և ուր այսոքիկ՝ անդ ոչ երբէք պատուհաս. որպէս Մովսէս նախանձախնդիր օրինացն, զպահեցողսն օրինաց օրհնէր, պարզեւեալ յոյս զգալի՝ զկենացն երկարութիւն. զանդոց՝ և զէրէոց առաւելութիւն, և այլ ամենայն բարիք՝ առհաւատչեայն երկնից՝ ընծայէր նոցա: Իսկ ոչ պահողացն՝ զհոնչ. քստմենի վճիռ արդարեւ, սուր՝ մահ՝ գերութիւն՝ սով՝ կարծութիւն կենաց, կոտորումն որդւոց առաջի իւրեանց. այլ և ամենայն պատիժք առաքեալք առ նոսա: Տեսե՛ր զպահպանութեան օրինացն ըզպտուղս. նկատե՞ցեր զոչ պահելոյն պահելոյն պատուհաս. ապա դարձուցեալ զկամս մեր՝ հաւանեցո՛ւք պատուիրանին. և գտցո՛ւք զհոգին շնորհաց՝ զմայրն ամենայն առաքինութեան. և զեւրաքանչիւր պարզեւեալն յԱստուծոյ զզգայական զօրութիւնս՝ ի բարեգործութիւնն. զերեւակայութիւնս՝ յըմբռնումն երախտեացն բարերարին. զլիշողութիւնս՝ ի միտ ածել զանօրինական գործս Վրիստոսի. ըզմիտս՝ առ ի քննել զպատուիրանս նորա. զաչս՝ ի զթութիւն ընկերին. զերտնս ի մխիթարական բանս սգաւորաց. զւելիս՝ ի յուր բանիցն Վրիստոսի. զձեռս՝ յո-

ղորմութիւն ազքատաց, ի կանգնումն
անկեղոց, որովք ապա կարողասցուք և
մէք գտանել զղղորմոթիւն ի սրբոց նա-
րա՝ յաւուր նեշութեան և տառապա-
նաց, ի փառս մարդացելոյն Աստուծոյ, և
ի պատիւ սրբոցն նորա, յանկէտ յաւի-
տեանս փառք:

ᠮᠤ ᠰᠣ ᠨᠢ ᠶ᠋ᠢ

ՀԱՅՈՒԹՅԱՆ ԷԿԵԿԵՍԻԱՍՏԻԿԱՆ ԵՊԱՐԽՈՍԿՈՍՏՈՒԹՅԱՆ ԿԵՆՏՐԱԼ ԿԱՆՈՒՆԱՅԻՆ ԿՈՄԻՏԵ

$$\left(\frac{1}{2} - \frac{1}{2} \right) = 0$$
[illegible]

Ը ահկերտի նախնի մեծութիւն, փար-
թամութիւն և բարեպաշտութիւն հըռ-
չակի հարկանողն այս եկեղեցին է “Ամե-
նափրկիչ, անուամբ, ո՞ր կարող է առանց
զարմացման տեսնել այսպիսի ընդարձակ
մեծադիր, և շքեղաշէն եկեղեցի մի. շի-
նութիւն համակ սրբատաշ քարամբք
տանիք եկեղեցւոյն և փոքրիկ կաթուղի-
կէն վայելչաձև չորս փառաւոր և ամրա-
պինտ սեռոնց վերայ հաստատուած են
թաղակապ. ունի երեք սեղան, մինն մի-
ջինն որ և աւաղ, ընդարձակ և հոյակապ,
և երկուքն աջ ու ձախ կողմերն, երկու
խորանների վերայ. սորա շինութեան թո-
ւականն անյայտ է. գուցէ և փակուած
լինէին ի ներքուստ, կաթուղիկէի բոլո-
րակ պատուանդանին վերայ զրուած մե-
ծատառ տողին մէջ. բայց դժբաղդաբար
խոնաւութենէ եղծուած լինելով ամբաստ
մեծի մասին, հնար չեղև զրի առնելու:
Եկեղեցւոյ արեւմտեան դրան ճակատին
գրուած փոքրիկ խաչքարի վերայ կայ գը-

ուած: «Թ. ՌՆՂՎ շինեցին», սակայն այս կամ խաչքարի շինութեան կամ տաճարի նորոգութեան թուականը պիտի լինի ըստ որում տաճարի հնութիւնը և քարերի արդէն մաշուած լինելը ցոյց կտան որ այդ թուականէն շատ յառաջ պիտի շինած լինի: Այնպէս զարմացաւ զաւթին մէջ կան քանի մի գերեզմաններ գետնին հետ հաւասարը, և առանց արձանագրոց. միայն մէկի վերայ այս արձանագիրն էր, Այս է տապան խոճայ Յովհաննէսին, որ փոխեցաւ առ Քրիստոս թվին ՌՆՂԸ, դու ցէ սա լինի Խանդամիրեան Յովհաննէս քաջ իշխանին գերեզմանն. որ թէ և գերակուր եղև Ասիսիլեանի մէջ, բայց հաւանական է կարծել որ մարմինն փոխադրուած լինի այս տեղ: Աորա մահուան թուականի և այս արձանագրի մէջ հինգ տարի զանազանին միայն կարծիքի տակ կ'ընդունու:

II. Յովհաննէս:

Պիւղի մէջ տեղը քարուկիր շինութեամբ եկեղեցի մի եղած է այժմ մնան միայն հարաւային կիսափուլ որմն և դուռն իսկ այլ ամէն շինութիւն հեղեղի բաժին է եղած. որ փոքր առ փոքր իւր սովորական ճանապարհը թողլով, և ընթացքը ուղղելով այս եկեղեցւոյ վերայ, սրբել է միանգամայն, որոյ սեղանոյ տեղըն այժմ ուշենիք սաղարթ արձակած են. յիշատակեալ դրան մէկ կողմի քարին վերայ միայն դտանք այս գրերս «ՊՂ», գիւղացիք պատմեցին որ երեք տարի յառաջ վայրի ոչնար մի իւր ոտքովն եկաւ պարկեց այս եկեղեցւոյ դրան առաջին

իրբե մատաղ և իրանք մորթեցին ու բաժանեցին բոլորի վերայ:

Վարլանսարայ:

Աին շինուածոց մէջ տեղ կոփածոյ քարամբք և կրով կանգնած ամուր և նշանաւոր շէնք մի է. որոյ արեւմտեան կողմի տանիքն այժմ փլած. ինչպէս այժմ երթեակ օտարականաց, նոյնպէս և ի հընումն մեծափարթամ կարաւանի հանգստարանն կամ իջևանն է եղած: Այս կարաւանոցի չորս կողմն սփռած են ամայի կիսափուլ աւերակներն բնակարանաց տառապակիր նախնի Շահկերտցւոյ. բայց դոցա շատերն ևս հողի հետ հաւասարուելով այգիք են ձևացած: Վարլանսարայի արեւելակողմն իբրեւ երեսուն քայլ հեռի, կայ կանգնած վայելչաքանդակ բարձր խաչքար մի, որոյ եղբրքին գրուած «Աս Պիւղոր կանկնեցի խաչս զայս իմ հոգւոյս . . . թվ Շ», բայց թէ ինչու համար կանգնեցրել են այս տեղ այս խաչքարն չեմացուեցաւ:

Իւրի Վալանսարայ:

Ա. Միքայէլի յիշատակած բերդն է այս ի թիկանց Շահկերտի, ուր ահագան Այստար խանի հարստահարութեան երեսէն ահարեկեալ Շահկերտցիք. այս բերդն՝ յիրաւի ինչպէս կգրէ նոյն պատմիչ «սրածայր և անմատչելի լեւան է, որոյ վերայ կանգնած ամուր դղեակն ըստ նորուն», կայր շինեալ ի վաղ ժամանակաց . . . և էր այն տեղի ապաւինութեան քաղաքացւոց, Վարխսպն՝ զոր

նախանձելի իշխանն Յովհաննէս կանգնել տուած է ապաստանեալ բազմութիւն ապահովելու համար, ցարդ ևս կպատէ կիսաւեր որմովք գղեկի ստորոտը, նոյնպէս կան և աւերակք աշտարակին, որ շինած էին լերան քովն, մօտավազ գետէն (Լոնջակ) անփնաս և ապահով ջուր առնելու համար: Եյս ամբողջիս վերայ Յովհաննէս իշխանն Խանդամիրեան իւր հինգ հարիւր զինակիրներովն Հէյտար խանին Նախիջևանի—մարդախոշոշ բռնաւորի ահագին բազմութեանն և կատաղի սըրտմտութեանն երկար ժամանակ դէմ դրեց քաջաբար, առ ոչինչ համարելով նորա սպառնալիքն և ստապատիր խոստմունքն, բայց երբ որ իւր փոքրածիւ խմբի մէջ տեսաւ մտած երկպառակութիւնն, այն ժամանակ յուսակտուր և ճարահատ անձնատուր եղև ինքնին, և Հէյտարի չարամիտ հրաւիրանօքը Նախիջևան գնալով, գեղ մահու ընդունեց և կնքեց իւր կեանքը, նորա հետ և այնքան ողորմելի գերդաստաններ զոհ գնացին անօրէն Պարսկի դառնութեանն, արտասուելի ճշմարտութիւն է, որ բնութիւնը հայի բազուկը անգծելի զէնք հաստատեց, բայց զայն չգործածելու համար սիրտը անկերպարան հրէշ մի դրաւ—անմիաբանութիւն, զայն ի ներքուստ միշտ կրծելու և թուլացնելու համար:

Եյս տեղ ցարդ ևս պանծանօք կշիշտական այս ամեն անցքերը բնակիչք տեղւոյս, Խանդամիրեան Յովհաննէս իշխանն, դժբաղդ հայ զօրագլուխն կկոչեն «Խօջայ վանի», և այն արիասիրտ աներկիւղ այրն Վրիդոր, որ յարձակելով միայնակ՝ աշտարակն պաշարող Պարսկաց

վերայ հալածեր է ի բաց, ինչպէս կգրէ Հ. Միքայէլն (հատ. գ. եր. 846) կանւանն մահանուամբ «Սարու Վրիդոր», կմնան ցարդ ևս և աւերակ տեղեք երկու այգեաց և տանց Խանդամիրեան իշխանի, որոնք բնակչաց մէջ կասուին «Խօջայ Վանու յիգին», «Խօջայ Վանու տները»,

Շահ—բէկի յոր

Շահկերտի արևելակողմն է այս ձորը կպատմէ տեղական աւանդութիւնն, թէ նորա համար կոչուեցաւ «Շահ—բէկի», որ Վազանչեցի Խօջայ Վոստին Շահ Աբբասին այս տեղ արքայաւայել ճոխ տեղան տալով հրաման առաւ շահէն որ և իցէ շնորհ խնդրելու. և խնդրեց թէ ինձ իրաւունք տուը այս տեղ գեղ շինեմ, և ի պատիւ ձեր անունն դնեմ «Շահ գիրդ», ի. և Շահն հաւանելով առաջարկութեանն, կկատարէ հայցուածը երևի թէ ասպատակութեանց գերութեանց և հարստահարութեանց պատճառաւ այս աւանն ժամանակաւ բոլորովին անմարդացել և ամայացել էր, մինչև որ Շահաբբասի հրամանաւ յիշատակեալ Խօջայ Վոստին կրկին բնակութեամբ զարդարել է. ինչպէս աւանդութիւնն ցոյց կտայ. կամ գուցէ աւելի հին ժամանակի տալու փոխանակ, Շահաբբասի օրով կդնէ այսպիսի անցք մի, ապա թէ ոչ, Շահկերտ անունն շատ հին է քան զՇահաբբաս:

Կահ—բէկ Շահկերտի:

Վիւղի առաջեաւը, Լոնջակ գետի վերայ կանգնած կոփածոյ քարամբք և թաղակապ ամուր շինուած կամուրջ մի է,

յիշատակ խօջայ Պօղոսի Ղազանէցւոյ, որոյ և յիշատակարանն կար արձանագրած ճակատին, բայց ջրոյ յարդութեան պատճառաւ չկարացի մօտենալ ու կարդալ:

ԹԷՆԴԵՆ

Ղազանչուն սահմանակից և իբր չորս վերստ հեռաւորութեամբ հովտաձև դաշտակի մէջ շինուած է այս գիւղն, երբեմն, հայաբնակ, այժմունի իւր մէջ երեսուն տուն մահաւորական բնակիչ. հայոց տների աւերակներն և գերեզմաններն կան գիւղի արեւելակողմն. բլրակի վերայ, գերեզմաններն շատ հին են, ուստի և արձանագրութիւններն եղծուած ու մամռապատ լինելով չկարգացուեցան, միայն մեծ խաչքար մի կար կանգնած, որոյ ճակատին գրուած. «ԹՎԵՍ ՈՒՅՎ», և խաչի պատուանդանին «ի բարեխօսութիւն Ղաւթի», միւսներն անվերծանելիք:

ԵՆԴԵՆԻ ԹԷՆԴԵՆ

Գիւղի մէջ տեղն միջակ մեծութեամբ և բարձրութեամբ փառաւոր և գեղեցիկ շէնք մի է, կոփածոյ քարերով կանգնած թաղակապ, չորս սների վերայ. տանիքն երկու տեղ փլած. ամենևին չունէր արձանագիր, ունի մի սեղան և երկու աւանդատուն. ձախակողման դասու սեան մօտը գերեզման մի կայ, որոյ կոփածոյ մահարձանը չունէր գիր:

ՎԵՐԵՆ ԵՆԴԵՆ. (ԲԱՆՆ ԵՆԴԵՆ)

ԹԷՆԴԵՆԻ սահմանակից՝ դարաւանի վերայ տարածուած գիւղ մի է, բնա-

կութիւն 40 տուն մահաւորականաց. իսկ ի հնումն բազմամարդ աւան շայոց, որոց քարաշէն շինուածոց կան և կման աւերակներն. անունս «Ննդուր հայացի» «Բնկղաձոր բառն է, առնուած ինչպէս այս, նոյնպէս և երկու համանուն գիւղերի ընկզնեաց բազմութենէն, որ աղաւղուելով տաճկական շրթանց մէջ դարձել է «Ննդուր»:

ԵՆԴԵՆԻ ԳԵՂԵՍ

Քարաշէն վայելչակերտ, և փոքր դուրսութեամբ փառաւոր եկեղեցի է. չորս կիսասեանց վերայ թաղերով հաստատուած, ունի սեղան մի, և երկու աւանդատուն և դուռն մի արեւմտեան. տանիք եկեղեցւոյն միանգամայն խոնարհած է: Գրան արտաքին ճակատաքարի վերայ գրուած է «Հիմնարկեցաւ ի Թուականիս ՈՒՇՆԻՐ առաջնորդութեամբ մերս Տեառն Սատ. Թէոսի արհի եպիսկոպոսի»: Երեւմտակողմն գիւղին է ընդարձակ գերեզմանատուն շայոց հին ժամանակի:

ՄԵՐԵՆ ԵՆԴԵՆ (ՕՐԵՆԱՅ—ԵՆԴԵՆ)

Ղերնոյն սահմանակից՝ ձորակի մի մէջ կանկանի այս գիւղ, հնումն հայաբնակ, իսկ այժմ տասն տուն մահաւորականաց պատսպարան. հայ շինուածոց կիսակործան աւերակներն կան միայն:

ԵՆԴԵՆԻ ԳԵՂԵՍ:

Գիւղի արեւմտակողմն բարձրաւանդակի վերայ շինուած է այս եկեղեցի անշուք, միջակ մեծութեամբ. այժմ չորս որմունքն կան. հարաւակողմն՝ եկեղեց-

և ցիր սփռած պէսպէս շինուածոց մնացորդներն, կվկայեն բնակչաց երբեմնին բաղմամարդութեանն, ձոխութեանն և յառաջադիմութեանն:

Այժմու բնակիչք տեղւոյս են քսանհինգ տուն հայ և եօթն տուն թուրք. որք կը պարապին երկրագործութեամբ, այգեգործութեամբ տաւարատածութեամբ, ոմանք նա և մեղուաբուծութեամբ և շերամատածութեամբ:

Ս: Յակոբ Եկեղեցի.

Գիւղին մէջ տեղ փառաւոր, հրաշակերտ և հոյակապ եկեղեցի է, համակ կոփածոյ քարերով ներքուստ և արտաքուստ. երկայնութիւն շինութեանն արտաքուստ քսան ութը քայլ, և լայնութիւնն տասն ութն. սագալանջ տանիք եկեղեցւոյն և աղիւսակերտ վայելչաձև կաթուղիկէն հաստատուած են չորս մեծամեծ չքնաղաշէն սեանց, վերայ ունի ընդարձակ բեմ և սեղան, և երկու աւանդատուն. ձախակողմեան աւանդատան ձախատին բարձր դրուած մարմարեայ քարին վերայ գրուած է «Թվին ՌՂԱ Շինեցաւ սուրբ Յակովբա: Թվին ՌՂԲ կանգնեցաւ խաչս յիշատակ Փշրկանց Խօծայ Մաբգարին կողակցացն Նաղու խանին և մարգարիտն. որդիքն Սահակն, Օաքարէն, Սուքիտն և միւս մերձաւորք նոցա, Սեղանոյ աջակողմեան կիսասեան ձախաթի փոքրիկ մարմարեայ քարին վերայ բոլորակ գրեալ «Տէր Աստուած, Յիսուս Քրիստոս. օրհնեցաւ սուրբ սեղանս ձեռամբ ամէն Թվին ՌՂԻԵ յիշատակ Շօռօթայ հաստրակութեան, բայց աստի յաջակողմեան խորանի ձախա-

տին կային ևս երկու մարմարեայ քարինք, բայց դիր չկարացինք նշմարել. արձանադիր մի ևս երկտող՝ մնաց անվեր. ծանկի եկեղեցւոյ հարաւային երկրորդ սեան կամարի վերայ բարձրութեան պատ. ձառաւ: Կաթուղիկէի արտաքին դօտւոյ վերայ շրջապատ տող մի գրուած էր խոշորագիր այսպէս «Շնորհօքն Աստուծոյ շինեցաւ Կաթուղիկէս եկեղեցւոյս ի հայրապետութեան Տեառն Աղէքսանդրի և առաջնորդութեան սուրբ Կարապետին Սիմէօն վարդապետի. արդեամբ Շօռօթայ իշխանաց Սամուէլին. Լյվաղին, (եղծեալ քանի մի բառն) Թվ. ՌՂԺԳ, ունի տաճարն երեք դուռն. արեւմտեանն փառաւոր, մեծ, և զեղաքանդակ, գործ ճարտարուեստ մատին. առաջեաւ դրանս եղած է նոյնպէս մեծ վայելուչ գաւիթ չորս սեանց վերայ թաղով հաստատուած, որ յամի 1841 կործանուելով (ինչպէս և կաթուղիկէի հիւսիսային դաղաթը) երկրաշարժէն փլատակի տալն առած է մօտակայ տան մի բնակիչ հինգ անձինք. այժմ կան միայն չորս կամարի հիմունքն. Այս գաւթիս մէջ եղած են մինչև տասնի չափ խաչքարինք, որոց մի քանին զեղաքանդակ, և կգտնուին այժմ եկեղեցւոյ մէջ. երկուքի արձանադիրն առինք ի գիր, մինն այս «սուրբ խաչս կանգնեցաւ ի Թվիս ԳԼԻԻ հոգւոյ փրկութեան Աղաղարին և իւր կողակցին Նուշեկին և իւր ծնողացն Խօթիլ բէկին Օաքարին Հուռումսին Մեօիրին, միւսըն՝ «սուրբ խաչս յիշատակէ Ամիրին ծնողաց Սարիամին որդւոյն Աղեղ բէկն Ասպահանայ Թ. ՌՂԼԵ, շուրջ եկեղեցեաւս է պարիսպ քարաշէն, տաճարի

հարաւակողմն եղած են աղիւսակերտ թաղաշէն վայելչաձև սենեակք, որոնք այժմ աւեր են:

Սոս-ը Եւ Նա Ն Եկեղեցի.

Ս. Յակոբայ յարաւակողմն է այս աւերեալ եկեղեցին որ եղած է բաւական մեծ և շքեղ. այժմ կտեսնուին միայն արեւմտեան և հարաւային որմունքն քարաշէն և չորս սների ու սեղանոյ հիմունքն. ունեցել է և դաւիթ փառաւոր երկու սների վերայ հաստատուած, որոց միոյն դեռ կէսն կանգուն միւսն մինչև հիմն խոնարհեալ. հարաւային դրան ճակատաքարի ներքին երեսի վերայ զրուած էր «թուականի ՈՒԿԻ» սուրբ խաչս յիշատակ է Սալուր բէկին որդւոյն Հայրապետին,

Ս. Լսարան-ձառնի անապատ Սոսանայ.

Գիւղի հիւսիսակողմն կէս վերստ հեռի կանկանի այս անապատս, որ միջակ մեծութեամբ, քարուկիր և կամարակապ շինուած մի է, աւանդութիւնն տեղական ծերոցն կասէ որ քառասուն կուսանք կալին այս տեղ. այս անապատիս մէջն է զրուել Մարգարիտ կուսի ձեռամբ յամի . . . այն աւետարանն, որ կայ Ս. Լջմիածնի զրադարանի մէջ: Տաճարն ունի մի սեղան և երկու խորան բեմ սեղանոյն կապուած է բոլորն գեղաքանդակ խաչ քարերով: և ամէնքն ևս ունին արձանազիր. միայն աջակողմեան ծայրի առաջին երկուքն թուական ունելով արժան համարուեցան օրինակելու. առաջինն է այս «խաչս յիշատակ է Խաթունին թվին ՈՒՇԻ», երկրորդն «սուրբ խաչս յիշատակ է Փր.

. . . Մաթոսին, և մայրն Հռոմին, Մարիամին տուն սորա Օվանէսն որ փոխեցաւ առ Վրիստոս թվին ՈՒՇԻ», Ունի տաճարս մի դուռն միայն — արեւմտեան որոյ աջակողմն կապտագոյն խաչքարի վերայ զրուած է. «սուրբ խաչս կնկ հոգւոյ փրկութեան ԳՆ յօրին մըրին ՈՒՀ. թվին», սորա ձախակողմն է մեծ և գեղաքանդակ խաչքար մի, որ ունի զրուածս «սուրբ խաչս յիշատակ է ՎՆՐՂնս քահանայի սկիզբն և շինող սուրբ Լստուածածնիս և քեռ իւրոյ Մարիամին մաւր ուխտիս, և միւս քեռ Եղիսարէթին: ծնողացն Սուլթան բէկին Միհրպանին թ. թ. Շ' և ժ», դրան. ձախակողմն կապտագոյն խաչքարի վերայ «Մըրին թմո Միւթրն», թուականն եղծեալ. սորա ձախակողմն դպրձեալ գեղաքանդակ խաչքար մի, որոյ վերայ զրուած «սուրբ խաչս յշով է ՅՀնս քհնյի հոգաբարձու և վերատին նոր զղ սուրբ ուխտիս. և ծնողացն Գրիգորին և Չօրիկն կողակիցն Սողվմին որդ, Մըրրին եղբարցն թաթուն Հյկղ», միւսն եղծեալ: Գրան առաջեալ եղած է աղիւսակերտ կամարակապ գաւթ երեք սեանց վերայ, այժմ կործան. գաւթի հարաւային սեան տակն է գերեզման խօջայ Խառուսին, որ խեղդամահ եղած է անապատիս կրօնաւորելոյ անարգանաց վրէժն առնելու համար*) Մենաստանիս չորս կողմն եղած

(*) Աւանդութիւն բնակչոցն կասէ որ տեղւոյս 1500 տուն բնակիչներէն երեք հարիւրն մահմետական էին. որոցս մօլլայն կախարդական բժժանօք յինքն ձգելով անապատիս կրօնաւորեալ կուսան-

են քարաշէն սենեակներ մանաւանդ հա-
բաւակողմն, որն բնակարան կրօնաւորե-
լոցն և որն զանազան պիտոյից հաճար,
հարաւային պարսպի տակն է և այդին
վանուց, որ մինչև հիմայ ևս «անապատի
բաղ», կասուի. որոյ մէջն է ընկուզինի մի
«մարգարտի ծառ», կոչեցեալ յանուն
կուսի որումն հիւսիսային պարսպի տակն
է գերեզմանոցն կուսանաց ուր կան յիս-
նաչափ գերեզմանք, որոց երկուքի արձա-
նագրերն զրի առի, որք են «Այս է տա-
պան Փանիկէի դուստր Անուամէին փոխե-
ցաւ առ Քրիստոս թրվով ՌՆՆՆՆ»,
«Այս է տապան Պետրոսի դուստր Առա-
թին փոխեցաւ առ Քրիստոս թ. ՌՆՆՆՆ»:

(Շորաւիւնէի):

ԹԷ ԻՆՉՊԷՍ ԿԱԶՄՈՒԵՅԱՒ ՀԱՅՈՅ ԱԶԳԸ

(Զ. Բէն-էն Ֆադր):

5) Մեր ազգի մէջ մասն և խառնուե-
ցան նաև բաղմաթիւ Յոյներ: Ինչ որ վե-
րը ասացինք Պարսիկների մասին, նոյնը
հարկաւոր է կրկնել և Յոյներին մասին,—

ներէն երկու դեռաթիթիթ չքնաղ աղջիկներ, եր-
կու տարւոյ չափ զաղտաբար կպահէ գերենք իւր
տան մէջ. յայտնի լինելէն յետոյ խոճայ Խա-
ռումն գիւղի միւս խոճաների հետ վրէժխնդրու-
թեան հնար մտածելով, զիջերուան մի մէջ տաճ-
կաց մզկիթին այնպէս կործանել և յատակել
կտայ, որ նշանն անգամ չերևի. ձայնն «սախիճ-
ւանի Զանդ Քեարիմ խանին հասնելով կհրա-
մայէ խնդրել խառումը. Գիւղի հիւսիսակողմն
կան ցարդ ևս խոճայ Խառումի աւերակ տներն.
Իսկ ստորերկրեայ կամարակապ «գէրգամբիրն»,
դեռ անփաս:

Թէպէտ մեր պատմագիրները և մանա-
ւանդ Մովսէս Խորենացին չեն յիշում
մի առանձին դիպուած որ Յոյները մեծ
բաղմաթիւնով գաղթած լինէին Հայոց
երկիրը, բայց ի նկատի ունենալով Հա-
յոց և Յունաց մէջ եղած սերտ յարա-
բերութիւնները, որոնք երբեմն բարեկա-
մական էին և երբեմն թշնամական, այլ և
այն որ շատ անգամ և Հայերին յաջո-
ղումէր յաղթել Յոյներին և բաղմաթիւ
գերիներ խլել նոցանից, մենք համարձա-
կօրէն կարողենք ենթադրել, որ արդարև
շատ Յոյներ մտան մեր ազգի մէջ և խառ-
նուեցան ժողովրդի հետ: Պակաս չէ և
վկայութիւնը նոյն իսկ Յունաց պատմա-
գիրների մէջ: Չամէնանը՝ քաղելով Ստրա-
բոնից, Մեմնոնից, Պլուտարքից, Ապ-
պիանից և ըն. հաղորդումէ մեզ թէ՝ «Տիգ-
րան երկրորդը, աւարտելով պատերազմը
Պարսպտինու հետ, յարձակուեցաւ Ա-
պադովկիայի վերայ, տիրեց բոլոր երկրին
և 30000 մարդ գերի առնելով ուղարկեց
նոցա Հայաստան: Աւերեց նա նմանապէս
Յունաց տասնեակերու քաղաքը և նոցա
բնակիչները, որպէս է Մաթակ քաղաքի
(յետոյ Ախարիա) բնակիչները տարաւ
և բնակեցրեց Տիգրանակերտում (իւր շե-
նած նոր քաղաք) և ուրիշ տեղերում»⁽⁴⁵⁾:
Մովսէս Խորենացին նոյնպէս յիշումէ
Տիգրանի պատերազմը Յոյների հետ և
նորա յաջողակ յաղթութիւնները, բայց
ըստ իւր համառօտութեան մանրամաս-
նաբար չէ որոշում թէ տանուեցա՞նք ար-
դեօք գերիներ և թէ որքան էին նոքա⁽⁴⁶⁾:

(45) Չամէ. պատ. հատ. Ա. եր. 226:

(46) Մով. Խոր. զիբք Բ. եր. 88: